

5. І тим, в-четверте, що пострадянська соціальність системну трансформацію блокує. Під час президентства Порошенко можна було спостерігати, як трансформаційні зусилля, які інкорпують в систему правові інститути, в цій соціальності загрузали, що призвело до скидання старої політичної еліти на виборах. Ось і хотілося б зрозуміти, що після цього відбувається, враховуючи, що однією з головних обіцянок нової влади було приборкання корупції. Тобто, хотілося б пройтися по тих напрямках правового упорядкування, які намітилися при Порошенко, і їхній долі (розширення, поглиблення, гальмування, згорання) при новій владі. Маю на увазі роль олігархату, якість оновленої еліти, роль старих і нових правових інститутів, вплив на все це ЄС.

Відповіді Ю. Костюченка було викладено в окремому тексті та опубліковано на сайті фонду «Ліберальна місія»¹. Тут представлено адаптований переклад цього тексту.

Перш за все, слід зазначити, що відповіді на поставлені питання вимагають дуже високого - політичного - рівня узагальнень, тоді як ми з колегами переважно працюємо на рівні соціальному - дослідження динаміки структури і функцій груп і спільнот, за яким слідує рівні соціальних комунікацій, цивільний і економічний. Тому дати адекватні відповіді на багато питань мені видається не зовсім легким, а іноді - навіть неможливим завданням. Також зазначу, що мою увагу, як кризового антрополога, переважно сконцентровано на трансформаційних процесах і кризових явищах. Так само як використовували мною методи і інструменти засновані на когнітивістських підходах в більшій мірі, ніж на соціокультурних. Тому моє розуміння може бути обмеженим, а деякі речі можуть залишитися поза моєю увагою.

1

Ймовірно, оскільки ми розраховуємо на різнопідготовлену і різнопрофесійну аудиторію, слід прояснити і більш чітко визначити деякі позиції, в тому числі, мою точку зору, як кризового антрополога, прихильника когнітивістської парадигми і кількісних методів.

Зокрема, тут, на мій погляд, необхідно відразу розмежувати кілька важливих моментів.

Коли ми говоримо про «пострадянські» і «посткомуністичні» трансформації, ми маємо на увазі істотно різні соціальні процеси, що вони по-різному протікали в різних соціумах і спільнотах.

Зокрема, наслідую припустити, що термін «пострадянські трансформації» слід розуміти в сенсі формування нової структури спільнот, а «посткомуністичні» - нових соціальних комунікацій.

По-перше, це різні, хоча і без сумніву взаємопов'язані процеси. По-друге, в даному контексті стартові позиції в різних спільнотах радянської імперії (саме спільнотах, а не просто в радянських республіках, я вважаю це важливим) станом на 1989-91 рр. були різними. По-третє, в більшості спостережуваних випадків (принаймні там, де соціальна щільність була достатньою) трансформаційні процеси протягом 6-8 років після колапсу СРСР майже повністю перетворили структуру і функції локальних спільнот і створили нові розподіли соціальних комунікацій, що повністю позбавило сенсу сам термін «пострадянський простір» - настільки

¹ Текст доступний за посиланням Украинский социальный ландшафт (Dec, 23, 2020). Фонд «Либеральная Миссия», Retrieved from <https://liberal.ru/trends/ukrainian-social-landscape>

до 2000-2002 рр. розійшлися соціальні, цивільні, економічні та політичні траєкторії соціумів окремих країн, що його складають.

Після колапсу радянської системи політичного і соціального управління, заснованої на вертикальних односпрямованих корпоративістських ієрархіях і примусовому придушенні будь-яких горизонтальних зв'язків, локальні спільноти почали формувати нові структури і соціальні зв'язки переважно на основі патернів, найбільш притаманних їм традиційно. Формувати, виходячи з наявних і доступних соціальних ресурсів, історичного досвіду, власної різноманітності.

В Україні активно конкурували і продовжують співіснувати кілька соціальних патернів, заснованих на різних традиційних формах організації локальних спільнот, які умовно можна позначити як «хуторянський», «сільський», «містечковий», «міський». Кожному з цих типів відповідає своя соціальна структура - від примітивних архаїчних сімейних ієрархій до динамічних горизонтальних мереж - і своє розуміння прав і свобод, з якого виходить розуміння економічного укладу та способів політичного управління.

Десь до кінця 1990-х домінуючим виявився «містечковий» соціальний патерн, що чітко відображається в цілому ряді індикаторів колективної поведінки, зокрема, в структурі землекористування, водного господарства та ін. Для цього патерну характерні численні соціальні кластери зі складних локальних ієрархій, об'єднаних в динамічні горизонтальні мережі. Соціальні комунікації в такого роду структурах є різноспрямованими і високоадаптивними, однак зберігають здатність до локальної автономізації.

Таким чином, з'ясувалося (цілком передбачувано, втім), що високий ступінь урбанізації українського суспільства відбився переважно на структурі соціальних комунікацій, а не на структурі локальних спільнот, що в останні роки призвело до кластеризації, значного функціонального ускладнення і збільшення соціального різноманіття.

Процеси кластеризації по «містечковому» типу в період кінця 1990-х - початку-середини 2000-х відбувалися в усіх спільнотах, зокрема, і в урбанізованих промислових зонах мегаполісів, де також одночасно відбувалася соціальна і технологічна маргіналізація і деградація.

Таким чином, на межі тисячоліть Україна виявилася з новою, на порядки більше складною соціальною структурою і новими соціальними комунікаціями, які, тим не менш, не були належним чином актуалізовані в політичному полі через відсутність адекватного інституціоналізаційного ресурсу.

Стихійна кластеризація і автономізація соціального простору, яка актуалізувала складну взаємодію партикуляристських і універсалістських патернів сприйняття, істотно сповільнили здатність до створення ефективних соціальних інститутів в сучасному сенсі, що, врешті-решт, призвело до актуалізації традиційних форм форматування політичного простору - а саме, до майдану.

З одного боку, це (згадана «стихійна кластеризація і автономізація соціального простору») могло розглядатися як сильний політичний виклик, однак, з іншого - як найпотужніший внутрішній соціальний ресурс.

Це - одне з тих протиріч між соціальною і політичною компонентами соціуму, аналізом яких найчастіше нехтують, проте саме тут, можливо, і криється відповідь на питання про ресурси трансформацій посттоталітарних спільнот.

2

За усіх такого роду досить динамічних змінах, говорити про «зміну цивілізаційного вектору» можна лише з деякою часткою умовності. Бо «містечковий» соціальний патерн якраз і має на увазі - в політичному сенсі - децентралізацію, місцеве самоврядування, вирішальну роль місцевих громад в прийнятті політичних рішень, самоорганізацію, тобто то, що традиційно входить в поняття «європейські цінності», що було притаманне українському суспільству історично і було стихійно відновлено в період 1990-2000.

При цьому саме стихійність в умовах критичної слабкості, однобічності, залежності від фінансово-промислових угруповань державних інститутів, їхньої фактичної відстороненості від соціального життя привело до істотного уповільнення соціальної інституціоналізації в сучасному сенсі. Тобто, до утруднення побудови складних, розподілених соціальних інститутів, пов'язаних з прийняттям політичних рішень, а в деяких випадках - до капсулювання і автономізації локальних структур і навіть відтворення деструктивних форм колективної поведінки.

Все це зумовило певну «в'язкість» українського політичного простору і відродило традиційно соціально схвалювану інертність політичних еліт протягом десятиліть.

3

Однак, за усієї демонстративної інертності політичних еліт, соціум залишався досить мобільним, що забезпечувало широкий спектр зовнішніх зв'язків, які не обмежуються державою.

Питання зовнішніх впливів на динаміку українського суспільства і держави є вкрай цікавим і важливим, воно досі недостатньо досліджене, а тому стає предметом різного роду маніпуляцій.

Однак тут я б знову розділив соціальний, громадянський, економічний і політичний контексти.

Багато років Україна позиціонувала себе, як суспільство, що є відкритим для зовнішнього світу і сприйнятливим до зовнішніх впливів. Сотні різноманітних зарубіжних фондів фінансували (і іншим чином підтримували) тисячі різних програм в соціальній, правовій, економічній сферах на локальному, регіональному та державному рівні.

Скажімо, поряд з системними, інституційно підтримуваними програмами розвитку етнічних меншин (наприклад, угорської на Закарпатті з боку уряду Угорщини), близько 20 років існує проект «русского міра», що він активно просувається через найрізноманітніші структури - від РПЦ до освітніх фондів; а «проект ДНР» було розпочато як мінімум в 2007.

Більшість з цих проектів не чинили серйозного практичного впливу на прийняття рішень на системному державному рівні, проте вплинули на формування локальних ідентичностей, регіональних груп впливу, в тому числі, фінансово-промислових, на соціальну динаміку і формування локальних соціальних інститутів.

Сьогодні найчастіше ми можемо говорити про усталені, але істотно різні соціальні патерни, уявлення про свої громадянські права, економічні стратегії, політичні уподобання в різних локальних групах і спільнотах, гетерогенно розподілених в українському суспільстві.

Таким чином, варто говорити скоріш про адаптивність суспільства по відношенню до різноспрямованих зовнішніх впливів, ніж про якийсь цілеспрямований вплив з боку

зовнішнього суб'єкта. Тобто, колективні управлінські, економічні, соціальні, цивільні та інші реакції з боку політичних еліт і суспільства, є результатом колективного вибору мультиагентного середовища в умовах багатофакторного впливу і підвищення різноманіття, в тому числі - комунікативного. Говорити тут про «зовнішнє управління», про нав'язування якихось рішень було б надмірним спрощенням, на мій погляд.

Хоча, без сумніву, роль європейських інститутів у формуванні інституціональних рамок всього цього процесу є сьогодні визначальною: більшість колективних агентів орієнтуються і посилаються саме на європейські нормативи, правила і критерії при обґрунтуванні свого вибору.

4

Говорячи про сформованих сьогодні сталих інститутів, я б ще раз зазначив, що конкурентні вибори - це лише один з індикаторів відмінності соціальних траєкторій різних країн. Причому індикатор високого рівня - політичного, який є похідним від інших параметрів - економіки, цивільних прав і свобод, соціальних комунікацій, структури і функцій локальних спільнот.

Якщо розглядати всю доступну сукупність індикаторів, то висновок про те, що соціальні траєкторії країн, що виникли на уламках радянської імперії, кардинально різні, виявиться практично неминучим. І, таким чином, термін «пострадянський простір» перетворюється на маніпулятивне політичне кліше.

Багато соціальних, цивільних і економічних параметрів - такі, наприклад, як наявність, доступність і можливість використання соціальних ресурсів, структура і функції локальних спільнот, розвиненість соціальних комунікацій, соціальна справедливість і змагальність, роз'єднаність окремих спільнот і груп та ін., відображаються в таких інтегральних показниках, як землекористування, водокористування, розподіл загроз у сфері безпеки, зокрема, продукуванні бойовиків в різні терористичні рухи і організації, кількість і інтенсивність терористичних атак та ін.

За цими показниками практично всі так звані «пострадянські країни» відрізняються досить істотно. Зокрема, Україна відрізняється не тільки від країн Центрально-Азіатського або Кавказького регіонів, але навіть від Молдови, Білорусі та РФ. Це вказує на суттєві соціальні відмінності - більш фундаментальні, ніж політичні.

У контексті нашого обговорення я б хотів звернути увагу на те, що в Україні існує значна різниця в сприйнятті виборів різного рівня на рівні різних груп і спільнот. Наприклад, багато хто сприймає і досі вибори не як інституційний механізм, а як комунікаційний інструмент, як спосіб висловити своє ставлення до «влади». Нижче я це проілюструю.

Втім, ймовірно слід зазначити, що саме вироблену в останнє десятиліття гетерогенність, різко зростаючу різноманітність сприйняття виборів різного рівня різними групами і спільнотами, і слід сприймати як позитивний соціальний і політичний індикатор.

5

Переходячи до обговорення процесу реформ в умовах триваючих соціальних трансформацій, можна констатувати набір досить тривіальних речей.

Безсумнівно, сформована і, що більш важливо, така що продовжує формуватися нова сукупність соціальних структур та їхнього функціонального розмаїття виявилася, з одного боку, дещо складнішою за той набір відносно простих, або принаймні, в достатній мірі

традиційний, правових рішень, які могла запропонувати політична еліта, а з іншого – сукупністю, яка не готова прийняти реформи.

Мабуть, можна провести певну аналогію між глобальною ситуацією і ситуацією в Україні. Подібно до того, як зростаючи протиріччя між тенденціями глобалізації та децентралізації призвели до істотної гетерогенності показників наявності, доступності та можливості використання ресурсів, в першу чергу, соціальних, так і домінування соціального патерну «містечковості» з характерним для нього істотним партикуляризмом вступає в протиріччя з наростанням кластеризації, за якого соціальні комунікації вимагають високого ступеню універсалізму і, відповідно, породжують аналогічну гетерогенність.

Інакше кажучи, колективне сприйняття на рівні локальних спільнот вступає в протиріччя зі сприйняттям на рівні соціуму, намагаючись поєднати непоєднане.

Так, наприклад, горезвісна корупція на локальному рівні сприймається як соціально прийнятний інструмент відновлення соціальної справедливості в умовах інституційної слабкості: якщо і коли іншими способами «правди добитися неможливо», то інструмент «нехай кум вирішить» стає цілком прийнятним виходом і не сприймається як «корупція». Саме тому люди на місцях цілком готові проголосувати на місцевих виборах за корупціонера, людину з кримінальним минулим. Бо він «може щось зробити для своїх», «добитися правди» в умовах нерозвиненості державних інститутів, таким специфічним чином формуючи інститути соціальні на рівні локальному.

Разом з тим, слід зазначити, що при виході за межі локальних спільнот починають працювати універсальні нормативи, некоректна поведінка не тільки перестає бути соціально схвалюваною, але і стає об'єктом колективного осуду, бо її суб'єкт перестає бути «своїм», членом локальної спільноти.

Тут можна навести цікавий приклад. У Дніпропетровській області під управлінням команди голови обласної адміністрації було реалізовано кілька серйозних інфраструктурних проєктів на місцевому рівні: побудовані нові школи, дитячі садки, поліклініки, відремонтовані дороги, проведено масштабний ремонт інфраструктури, до місцевих громади передана техніка та ін. Однак місцеві вибори команда, яка все це робила, прогнала. На питання «чому ви не проголосували за тих, хто будував школи, поліклініки, дороги», місцеві жителі відповідали: *«школи - це добре, але для людей вони що зробили?»*. Таким чином, люди чітко позиціонували, що дані політики не є для них «своїми», на них не поширюються локальні нормативи і критерії, а значить - вони не заслуговують на підтримку.

З іншого боку, в Кіровоградській області на місцевих виборах перемагає кандидат, раніше засуджений за вбивство і виправданий судом за вельми сумнівних обставин місцевий агробарон. Мотивації місцевих жителів в даному випадку також цілком характерні: *«його батьки - мої сусіди, він місцевий»*, *«він хороший господар»*, *«він в Києві працював, всі входи-виходи знає, допоможе гроші вибити»*, *«він нам багато допомагав - на актовий зал гроші давав, апаратуру купував, батареї в лікарні поставив»*. Тобто, в даному випадку працюють виключно локальні нормативи, згідно з якими (1) «свої» заслуговують безумовної підтримки, (2) міра підтримки залежить від місця і функцій суб'єкта в локальній ієрархії.

За таких умов будь-які, в тому числі, антикорупційні реформи часто будуть буксувати на місцевому рівні, і можуть зводитися до декларацій, що легко згортаються на рівні загальному. Водночас, такі процеси можуть призводити до погіршення якості управління та суттєвої деградації політичних еліт та інститутів, що ми, власне, і спостерігаємо в останній рік.

Виходом тут, як і в ситуації з глобальним протиріччям між глобалізацією і децентралізацією, може служити впровадження продуманих методів розподілу соціальних ресурсів з точки зору аналізу показників їхньої наявності, доступності та можливостей використання в кожному соціальному кластері. Але така робота вимагає, серед іншого, серйозних досліджень структури і функціонального різноманіття соціуму, особливо в умовах глибоких трансформаційних процесів, чого поки в достатній мірі у нас немає (втім, не тільки у нас, на жаль).

Різкий сплеск глобальних соціальних трансформацій, спровокованих цифровою революцією, який ми спостерігаємо в останні кілька років, поставив під сумнів багато політичних моделей управління, наукових парадигм і поведінкових стратегій.

Тому замість спроб розібратися і прийняти збалансоване рішення ми можемо спостерігати боротьбу різного роду маркетингових проєктів, що виконують сервісну роль по відношенню до політичних проєктів різних бізнес-груп в їхній боротьбі за доступ до розподілу фінансових ресурсів (тобто по суті справи, до форматування державних інститутів).

Саме з маркетингової точки зору, найбільш успішним виявився політичний проєкт радикального контр-елітарного популізму, який уособлює сьогодні Зеленський.

На відміну від культурного популізму, який багато років просувало в українському політичному просторі ВО «Свобода», і соціально-економічного популізму, уособленням якого довго була Ю. Тимошенко, і який в досить примітивній і надзвичайно агресивній формі намагався просунути М. Саакашвілі в 2017-2018, саме контр-елітарний популізм з його яскраво вираженою риторикою конфлікту між «простим народом» і «корумпованими елітами», а також чітко вираженим прагненням до делегітимізації державних і соціальних інститутів, оптимально вписався в розрив між партикуляризмом локальних спільнот і універсалізмом між-кластерних комунікацій.

«Прості емоції» і «прості рішення», що їх просуває радикально популістський проєкт Зеленського знайшли відгук як у істотно істеризованого за роки війни радикальними наративами суспільстві, так і серед конкуруючих фінансово-промислово груп, які істотно втратили свій вплив і свої доходи в результаті реформ.

Наприклад, в результаті системних реформ 2014-2019 рр. більшість державних корпорацій, які раніше служили годівницями наблизеним до влади фінансово-промисловим олігархічним угрупованням, перестали бути хронічно збитковими, і почали давати стабільний багатомільярдний дохід. Одночасно в цей же період більшість олігархічних угруповань втратили свої доходи на 15-30%, що, зрозуміло, викликало їхнє глибоке невдоволення.

Прихід до влади Зеленського, хаотизація простору політичних і господарських рішень в руслі реалізації його радикально популістської політики деінституціалізації та простих рішень, призвели до того, що збитковість державних корпорацій за рік повернулася до показників 2012-2013, що свідчить про повернення контролю над ними олігархічних угруповань. Власне, це і є реальна ціна «антикорупційної» риторики Зеленського.

При цьому все це, ймовірно, є відображенням об'єктивних тенденцій, що мають, в тому числі, глобальний характер.

Процес активної кластеризації та локальної автономізації є відображенням певної соціальної стратегії - змагання локальних ідентичностей у новому, пост-ієрархічному суспільстві, яка є

характерною для епохи глобальних соціальних трансформацій (див., наприклад, рух Wokism² або Violent Transnational Social Movements³ в сучасних конфліктах).

Наприклад, в конфліктних спільнотах, де формування локальних ідентичностей відбувається найшвидше, ці процеси проявляються найбільш яскраво і знаходять своє відображення в наративах: *«ось раніше як було? Я орав як папакарло, але я знав, що я - поважна людина, мені моє всюди належить, і все це знали. А тепер? Што я, хто я? Якись нероби, менеджери-пройдисвіти ходять, майданять, права качають, якись секретуткі в офісах отримують більше, ніж роботяги на заводах і в шахтах. Як так, скажи?! Ні, так не буде - я за свої права, я за справедливість буду битися!»*⁴ Це (поряд з набором поширених пропагандистських кліше - «розп'ятий хлопчик», «одеська Хатинь», «концтабір для росіян» та ін.) проходить лейтмотивом в більшості історій бойовиків при згадці про мотивацію їхньої участі в незаконних збройних формуваннях.

Швидке обвалення корпоративних моделей і ієрархій, де природні механізми самоорганізації і взаємної кооперації були штучно замінені на соціальні та комунікаційні сурогати («смекалочка», «відчуття ліктя», «колективізм» і ін.), призвело до дезорієнтації, втрати звичних моделей поведінки значних соціальних груп, їхньої соціальної маргіналізації. Що змусило будувати нові моделі (через, знову-таки, звичні саме для корпоративістських ієрархій патерни «вигризти своє», «добитися правди», «продавити»).

Несприйняття традиційних егалітаристських нормативів, неявно заснованих на широкому спектрі кооперативних форм взаємодії та інституційної самоорганізації, призвело до актуалізації форм змагальності за «обмежений соціальний ресурс», тобто, до створення малих груп у «ворожому соціальному оточенні».

Інакше кажучи, «проста людина», позбавлена навичок соціальної самоорганізації, похідною якої і є соціальний ресурс, завжди буде відчувати себе невдахою, яка прогала в «соціальному змаганні», в соціальному середовищі «середніх людей». І буде прагнути створити або приєднатися до відокремленої групи, де вона зможе домогтися локального успіху і відстояти свої права на успіх, визнання і навіть «особливість». Можна сказати, що ми маємо справу з явищем специфічної зневаги (у багатьох випадках - заперечення) соціального рангу заради визнання спеціалізованого соціального статусу у вузькій групі, що само по собі є цікавим і, безсумнівно, потребує подальшого дослідження.

Як показує успіх інтерсекціонального підходу, така соціальна стратегія виявилася досить успішною, в тому числі, і в маркетинговому сенсі. Конструюючи локальну ідентичність, формуючи малу групу у «ворожому й агресивному соціальному середовищі» - «фашистів», «расистів», «сексистів», «корупціонерів», «ліваків» та ін., - можна не тільки керувати своїм соціальним статусом, а й навіть монетизувати свою боротьбу за ексклюзивні права своєї групи.

² Див., наприклад, Robertson, L. H. (2019). Year of the Virus: Understanding the contagion effects of wokism. *People*, 2020, 2021.

³ Як це описано в Kelshall, C. (2019). Violent Transnational Social Movements and their Impact on Contemporary Social Conflict. *The Journal of Intelligence, Conflict, and Warfare*, 1(3), 20-20.

⁴ З особистого інтерв'ю бойовика незаконних збройних угруповань «ДНР», записаного дослідниками Social Transformation Group в рамках проекту з вивчення екстремістської поведінки у вересні 2016.

В інших соціальних кластерах масова дезорієнтація і маргіналізація призвела до актуалізації специфічних патернів соціального ескапізму, наприклад «мародерства» або саморуйнівної поведінки.

Так, наприклад, в якості «мародерів», ми спостерігаємо формування усталених груп збирачів металобрухту, шахтарів на нелегальних шахтах-копанках або масового руху водіїв нелегально ввезених автомобілів (т.зв. «евробляхерів»), які вимагають «дати їм спокій», надати їм особливі права. По суті - вивести їх з-під дії загального правового поля, хоча при цьому вони виконують роль важливої ланки кормового ланцюга корупційного бізнесу фінансово-промислових корпорацій і професійних бюрократичних груп.

Точно так само ми спостерігали сплеск саморуйнівної поведінки т.зв. «бурштинокопачів» - нелегальних розробників бурштину, які за допомогою варварських пристроїв - примітивних мотопомп - фактично перетворюють на місячний пейзаж екосистему замкненого природного анклаву, який століттями служив джерелом виживання для їхньої громади. Вони точно так само вимагають «дати їм спокій» і в досить агресивній або вкрай апатичній формі відмовляються думати про завтрашній день в гонитві за жменькою бурштину, який швидко здобувають і тут же продають нелегальним перекупникам за суцці копійки.

Тому немає нічого дивного в тому, що реформістські зусилля грузнуть у специфічно трансформованому динамічному соціальному середовищі.

Тобто, нам доводиться говорити вже не про політичні реформи, а про системні соціальні трансформації, які в деяких випадках набувають конфліктної і деструктивної форми, істотно змінюючи традиційні форми соціальності і способи управління (тобто політики).

На мій погляд, на сьогоднішній день ми маємо справу з регіональними та локальними проявами глобальних трансформаційних процесів. Це - соціальна кластеризація з ускладненням структури спільнот, їх функцій, із збільшенням різноманітності інструментарію соціальних комунікацій, чому властива складна групова динаміка, зміна соціальних статусів і корозія соціальних рангів у зв'язку з соціальними ролями, автономізація і конкуренція нормативів, конкуренція локальних ідентичностей аж до конфліктів, маргіналізація окремих груп і спільнот та ін.

Все це ставить під сумнів планове проведення системних політичних реформ в традиційному сенсі. Швидше, це ставить проблему формування правових, політичних рамок в якомусь новому сенсі (про який я, як аж ніяк не політолог, не готовий кваліфіковано міркувати), в яких поточні, багато в чому стихійні соціальні трансформації не стануть катастрофічними, а рано чи пізно знайдуть інституційний характер.

Особливо це стосується українського суспільства в його істотно кризовому, радикалізованому стані, з поточної війною.

При цьому, говорячи про війну, як про фактор соціальних трансформацій в українському суспільстві, слід, ймовірно, відзначити, що в своєму поточному стані конфліктні території Донецької і Луганської області виконують, в певному і навіть дуже істотному сенсі позитивну соціальну роль. Вони слугують своєрідною зоною скидання соціальної напруги, яка неминуче накопичується за поточних трансформацій, якогось колективного мортидо, накопиченого певними соціальними групами (причому, не тільки в українському, а й в російському суспільствах).

Тут ми маємо справу з цікавим феноменом - відносно позитивним в соціальному сенсі (як зоною скидання соціальної напруги) і абсолютно катастрофічним в сенсі цивільному і комунікаційному (на цих територіях очевидним є повне руйнування нормативів в галузі цивільних прав, свобод, соціальних комунікацій, спрямованих на забезпечення цих прав в суспільстві), дискримінаційним в економічному сенсі (режим на цих територіях надає права на збагачення для вузько обмежених груп і заохочує нерівність певних спільнот) і глибоко тупиковим в сенсі управлінському, тобто політичному (незважаючи на всі зусилля в області соціального конструювання, що докладаються маріонетковою «владою» під прямим і безпосереднім керуванням російських кураторів, ніякої стратегії або виразного майбутнього у людей на цих територіях немає).

Тобто, з точки зору кризового антрополога я хотів би зауважити, що це, ймовірно, не тільки особливий тип т.зв. «замороженого конфлікту», який в істотно нових умовах глобальних соціальних трансформацій розвивається за своїми законами, швидше відбиваючи інтереси новосформованих Violent Transnational Social Movements, ніж початкових проєктантів (тобто у апологетів концепції т.зв. «гібридних воєн» в термінах 20- річної давності шансів вже немає), але і характерне для епохи глобальних соціальних трансформацій явище - конфліктна трансформація локальних спільнот під впливом частково проєктних насильницьких соціальних рухів.

І це явище може розглядатися як виклик, так і в якості рушійної сили для соціальних і політичних процесів для всіх суспільств і систем, причетних до цього явища. Так чи інакше, досліджувати цей феномен і, в певному сенсі, соціальний експеримент, ще необхідно, причому найсерйознішим чином.

Зрозуміло, як людина, яка багато років досліджує конфлікти, я краще за інших розумію, наскільки неpolitкоректно звучать слова «цікавий феномен», «соціальний експеримент» та ін. по відношенню до людей, що стали жертвами і заручниками цієї та інших такого роду воєн. Але це той випадок, коли нам слід заповнити методичний розрив між політичними і соціальними науками, щоб не дозволити маркетологам торгувати емоціями і невизначеністю, переслідуючи кон'юнктурні цілі вузьких корпоративних груп.

Говорячи про сучасне українському суспільстві, я б відзначив, що спостережувана швидкість та інтенсивність кластеризації, підвищення соціального різноманіття, функціональності спільнот, а особливо - різноманітності соціальних комунікацій (що є важливим в істотно радикалізованому і істеризованому суспільстві) суттєво перевищує швидкість атомізації і маргіналізації, що ймовірно, є позитивним маркером.

Наприклад, цікавим є той факт, що в дискурсі пандемії домінуючими в українському суспільстві виявилися універсалістські наративи (взаємодопомога, кооперація, самоорганізація) і, що може здатися особливо дивним, вони ж домінують в наших радикальних спільнотах (на відміну, до речі, від спільнот бойовиків «руського міра»).

Тобто, ймовірно, підвищення різноманітності і, в першу чергу, ускладнення комунікативного простору відіграє визначальну роль у формуванні соціального ландшафту сучасного українського суспільства. І це, безумовно, оптимістична новина.

Таким чином, мені здається логічним припустити, що нова соціальність, яка досить швидко формується знизу (в тому числі, під впливом глобальних соціальних трансформацій), рано чи

пізно визначить політичний порядок, як вона вже визначає структуру соціальних комунікацій, розуміння громадянських прав, економічних відносин.

Власне, це все не більше ніж спостереження *«in vivo»*, без яких би то не було висновків, особливо в області політичного управління. Але, мабуть, це все, що я можу зі свого боку наразі запропонувати в контексті запропонованого обговорення.

Посилання

1. Украинский социальный ландшафт (Dec, 23, 2020). Фонд «Либеральная Миссия», Retrieved from <https://liberal.ru/trends/ukrainian-social-landscape>.
2. Robertson, L. H. (2019). Year of the Virus: Understanding the contagion effects of wokism. *People*, 2020, Retrieved from <https://in-sightjournal.com/2021/02/22/wokism/>.
3. Kelshall, C. (2019). Violent Transnational Social Movements and their Impact on Contemporary Social Conflict. *The Journal of Intelligence, Conflict, and Warfare*, 1(3), 20.

Editorial

Social Transformation Group, Kyiv, Ukraine

On the Ukrainian social landscape: an expert view

Abstract: *The paper considers the influence of social and civil processes, as well as social communications in the context of global social transformations onto political processes in Ukrainian society in the period 2014-2020 in the context of post-Soviet and post-communist processes. It is concluded that today in Ukrainian society there are regional and local manifestations of global transformation processes: social clustering with the complexity of the structure of communities and their functions, increasing the diversity of social communication tools, complicating group dynamics, changing social status and corrosion of social ranks, autonomy and competition of standards and normative, competition of local identities, marginalization of certain groups and communities, which should focus us on the systemic social transformations, which in some cases take conflict and destructive form, significantly changing traditional forms of sociality and management, rather than political reforms in the traditional sense.*

Keywords: communities, social structure & functions, civil rights, economic freedom, social communications, politics, security & conflicts, identity & behavior, social transformations